

Libris .RO

Respect pentru oameni și cărți

JAN MORRIS

SPANIA

Traducere de Anacaona Mîndrilă-Sonetto

POLIROM
2017

Cuprins

<i>O nouă introducere</i>	7
<i>Prolog. Esența</i>	11
1. Insula Barataria	27
2. Spania plurală	51
3. Doamna din Elche	63
4. <i>Sol y sombra</i>	95
5. Străinii	109
6. Spania sălbatică	125
7. Soldații	141
8. Hristos Împăratul	155
9. Patru orașe	175
10. Ligheanul bărbierului	195
Încheiere. O stare a ființării	205
<i>Indice de evenimente istorice</i>	211
<i>Indice de nume proprii</i>	213

Insula Barataria

Spania e aproape o insulă – un fragment sudat grosolan la silueta Europei, considera poetul Auden. Indiferent pe unde pătrunzi în ea, din Portugalia, din Franța, din Gibraltar sau din largul oceanului, ai imediat un sentiment al separării – o realitate geografică exagerată de circumstanțele istorice. Primii mauri invadatori chiar au crezut că Spania e o insulă, iar fenicienii, percepând deja această izolare sau retragere, i-au dat numele Spania – cuvânt despre care unii filologi nerozi cred că înseamnă „Țara iepurilor”, însă pe care toți adevărații pasionați de Spania îl acceptă cu interpretarea alternativă, „Ținutul ascuns”.

Intrarea cea mai frumoasă dintre toate o oferă trecătoarea Roncesvalles, cel mai eroic din cele zece defileuri care străpung Pirineii. E un traseu dificil, la altitudine mare, plin de ecouri romanțioase. Aici, cu o mie de ani în urmă, cavalerul rătăcitor Roland a scos sunete asurzitoare din cornul său fermecat, făcând păsările să cadă moarte în jurul lui; tot aici, bascii sălbatici, azvârlindu-se asupra ariergardei lui Carol cel Mare, au măcelărit jumătate din oștenii acestuia. De-a lungul Evului Mediu, prin trecătoarea Roncesvalles au înaintat anevoios

către sud caravanele pelerinilor porniți spre altarul Sfântului Iacob de la Santiago de Compostela, purtând în mâini păduri de cruci din frunze de palmier și cântând imnuri curajoase. Potentați din toate epocile au pătruns în Spania pe această cale, ca și feluriți spioni și ambasadori, negustori și mediatori de alianțe prin căsătorie, prințese destinate tronurilor spaniole și sfinți în drum spre sfințenie. Aici a purtat Sout, mareșalul Franței, o lungă bătălie cu britanicii care i-au alungat pe francezi din peninsula în 1813 și pe acest drum au pătruns în Franța, clătinându-se pe picioare, mii de nefericiți refugiați în timpul războiului civil spaniol. Roncesvalles este una din trecătorile clasice ale Europei și o poartă corespunzător de sobră către Spania.

Iarna e perioada potrivită pentru a o străbate. În acest anotimp, când te apropii de trecătoare, găsești meterezele spaniole ale Pirineilor în ipostaza lor cea mai sugestivă: în tonuri de maro și violet, amenințatori, cu unde rozii de-a lungul creștelor înalte acoperite de zăpadă și cu nori albi, sălbatici învârtejindu-se pe văi în jos. Simți că, dincolo de ei, reflectoarele sunt aprinse fără încetare pe scena Spaniei și te apropii de ele cu toată încântarea unei ieșiri la teatru. Însuși numele Spania are un răsunet de fanfară și nici o altă țară nu oferă o imagine mai vie. Spania pare să nu urmeze nici o modă și să nu se supună nici unei norme. S-a ținut în general la o parte de evenimentele trecutului recent, de la Al Doilea Război Mondial la cursa nucleară, și dacă pentru unii atracția exercitată de ea e reprezentată doar de vraja plajelor de agrement și a vinului ieftin, pentru alții țara este specială pentru că încă nu pare împăcată

cu secolul XX – încă nu a sucombat pe de-a-ntregul acelor presiuni ale materialismului pe care noi, ca tot atâția Frankensteini cu minte puțină, regretăm pe jumătate că le-am creat.

Spania se numără printre absoluturi. În ziua de azi, majoritatea statelor sunt pasive de voie, de nevoie, permanent supuse unui șir de forțe din afară. Spania continuă să refuze în manieră activă. Nu e o mare putere, dar, în felul ei minor, a rămas unul dintre jucătorii principali – a rămas o țară care-și fixează singură standardele. Pentru noi, biete zerouri ale culturii computerului, noi, cosmopoliții, umaniștii, sclavii cinici ai mașinărilor, nimic nu e mai captivant decât dramatismul deopotrivă întunecat și orbitor al aceluia teatru de dincolo de coline – vasta splendoare a peisajelor spaniole, intensitatea mândriei și a nefericirii spaniole, gloria aventuroasă a unei istorii care și-a pus pecetea pe jumătate din lume, amărăciunea unui declin care a dus inexorabil de la triumf la tragedie, de-a lungul multor secole de putreziciune. Toate acestea, distilate în arșiță dogorătoare și frig otrăvitor, prăfuite de nisipurile Africii, păzite de baricada munților ce se înalță deasupra ta – toate acestea par să-ți aștepte sosirea dincolo de trecătoarea Roncesvalles.

În scurt timp se adevăresc toate. Urcând pe drumul lunecos, prin lapovița biciuită de vânt, ajungi curând la capul trecătorii și te afli la poarta Spaniei. Acolo, sus, totul e pustiu și lăsat în părăsire. Un plug de zăpadă vechi zace înclinat la marginea drumului, un șir de adăposturi militare temporare zace abandonat printre brazi. Între copaci se înalță îngândurată scheletica mănăstire

Re-augustiniană Roncesvalles, cu acoperișuri ce par a fi făcute din tablă de oțel și cu o curte mare, udă și goală. O femeie se uită din pragul ușii când treci prin cătunul mohorât al mănăstirii. Doi polițiști cu glugi pe cap, ghemuiți ca să se apere de vânt, răspund amorțit la salutul tău cu mâna. Primele tale clipe în Spania, deși teatrale, nu te fac să te înfiori.

Dar apoi, cotind, ieși din pădure și dintr-odată se întinde în fața ta, mai jos de etajul negurilor, marea câmpie a fluviului Ebro, cu dealuri piemontane ce coboară în linii ample spre râu. Acolo, jos, spațiul pare incomensurabil. Totul e o monotonie a cafeniului, dar magnifică – o monotonie ca aceea a deșertului, care are ceva mistic și incitant. În planul intermediar, un grup de țigani merge grăbit pe drum cu căruțe cu coviltir, măgari și câini costelivi, iar dincolo de ei pare să te aștepte Spania – Spania altarelor sfinte, a cavalerilor rătăcitori, a chitarelor, a arenelor de coridă și a trogloditilor. În seara respectivă vei dormi la Pamplona, unde taurii tineri sunt lăsați slobozi pe străzi de sărbătoarea Sfântului Fermín, unde legenda spune că spaniolii au omorât odată zece mii de evrei pentru a sărbători nunta unui prinț, unde clopotele bisericilor sună ca zăngănitul lopeților pentru cărbuni la orele mici ale dimineții și pernele de la hotel îți dau impresia că sunt umplute cu păr de catâr.

În parte, mediul e cel care-ți dă această senzație – senzația că ai năvălit într-o lume privată bizară, dincolo de munți. Pământul Spaniei nu seamănă cu nici un altul, cu conturul lui pătrat, atât de necizelat (forma unei piei de taur întinse, li s-a părut geografilor din vechime).

Parc-ar fi o imensă fortăreață. Altitudinea medie e de circa șase sute de metri și munții se ridică aproape drept în sus de pe coastele ei, lăsând doar fâșii înguste de litoral și estuare strâmte.

Între zidurile acestor munți se întinde un podiș vast, asemenea curții interioare a unui castel, cândva acoperit de păduri dese, acum despuiat de sol și încrețit la rândul lui de atâtea lanțuri montane, încât, oriunde te-ai afla în Spania, în oricare anotimp, nu ești niciodată surprins să vezi imaginea depărtată, neclară a piscurilor înzăpezite. E o țară muntoasă aspră, depășită în Europa doar de Elveția ca altitudine generală. Șoseaua europeană situată la cea mai mare altitudine se află în Spania, deasupra orașului Granada. Satul locuit aflat la cea mai mare altitudine este, se spune, Trevélez, în munții Alpujarra din sud. Vântul neîncetat e una dintre caracteristicile Spaniei – levantul mugitor dinspre răsărit, vântul usturător al Atlanticului, dinspre sud-vest, și, mai presus de toate, vântul-pumnal care biciuie *meseta* centrală, un vânt care, spune proverbul, e capabil să omoare un om, dar nu și să stingă o lumânare. E o climă a extremelor crâncene: citind un ziar spaniol într-o dimineață, la sfârșitul lunii mai, am aflat că în ziua anterioară temperatura la Córdoba fusese 32°C, pe când la León fusese 4°C.

Puține râuri cu debit stabil împlânzesc acest teren crud. Cu excepția părții de nord-vest, ploile spaniole sunt rare și capricioase – la Alicante, în 1882, cantitatea de ploaie căzută într-o singură zi a depășit-o pe cea însumată în tot restul anului. Când plouă totuși sau când se topesc zăpezile din munți, râurile se revarsă sălbatic spre mare, distrugând adesea șosele și poduri

și luând cu ele pământul fertil; dar în cea mai mare parte a timpului sunt secate și folosite adesea ca poteci pentru catâri, astfel că linia de un albastru răcoros de pe hartă se dovedește a fi doar o fâșie aridă, bolovănoasă și încinsă, cu capre care pasc iarba rară și un cal șchiop sau doi, respirând anevoios la umbra podurilor. În Spania există doar cinci fluvii – Ebro, Guadalquivir, Guadiana, Tajo și Duero –, răsfirate pe cuprinsul țării ca degetele unei mâini. În rest, unele dintre cele mai vechi glume spaniole se referă la lipsa apei. Râul Manzanares la Madrid, aflat printre cele mai anemice, a fost asemănat cândva cu „un oraș universitar în vacanța mare”. Alt-cineva a spus că, dacă vrei să-l vezi, ar trebui să sari într-un autobuz în clipa în care începe ploaia, căci altfel, râul va dispărea înainte să ajungi la el. Lui Filip al II-lea, care a construit peste cursul lui jalnic mărețul Puente de Segovia, un critic candid i-a spus că ar trebui ori să vândă podul, ori să-și cumpere alt râu. Apa este una dintre preocupările principale ale vieții spaniolilor. Pompa constituie punctul central tradițional al satelor și, până nu demult, în contractul de vânzare pentru fiecare apartament din Madrid se specifica de unde provine apa. În Spania, liniile de demarcație absolute sunt cele care separă pământul arid de cel umed, zonele aride de cele cu umiditate, deșertul de câmpia irigată – pe scurt, purgatoriul de paradis.

Căci spaniolii trăiesc adunați ciorchine, ca niște chiriși ilegali, în jurul surselor de apă. Doar în regiunile înverzite din nord pot să trăiască asemenea altor occidentali de la țară, înconjurați tihnit de câmpurile lor.

În restul Spaniei sunt mereu înghesuiți lângă apă – în metropole străbătute de fluvii, în cătune minuscule cu câte o fântână sau în bogatele văi irigate, create inițial de mauri. Zone pustii întinse separă o enclavă locuită de următoarea, iar acestea variază ca fecunditate de la luxuriant la selenar. Oamenii de pe litoralul Valenciei locuiesc pe cea mai fertilă bucată de pământ din Europa și în cea mai dens populată zonă agricolă în afară de Egipt și India: portocalele ei cântăresc uneori trei kilograme bucata, iar piețele sunt pline până la refuz de roadele pământului, rotunde, trandafirii. Pe de altă parte, oamenii de pe coasta Murciei trăiesc la marginea unui deșert – unul pustiu și deprimant cum sunt puține altele, acoperit de grohotiș și plante pipernicite, cu rocile vârstate în nuanțe de sulf, cu văile permanent lipsite de apă. Recolta medie de grâu în Logroño, în nord, e de aproape șase ori mai mare decât recolta medie din Almería, în sud-est. Zona de coastă din jurul orașului Málaga, în sud, e la fel de luxuriantă ca oricare țărm tropical, cu trestie-de-zahăr și vinuri groase, dulci. Podișul interior, unde adeseori satele aduc mai degrabă a mormane de dărâmături decât a așezări omenești, poate fi la fel de deprimant și de dur ca orice *altiplano* din Perù. Ținutul muntos Asturias, ai cărui locuitori viguroși beau cidru din butoi și mănâncă păstrăv afumat, oferă același gen de suficiență primitivă ca regiunea scoțiană Highlands.

În ciuda tuturor acestor lucruri, puterea prezenței spaniole e atât de mare, încât totul formează una și aceeași țară imposibil de confundat – și zonele disperat de aride, și cele obscen de fertile, și cele muntoase, verzi și accidentate. Indiferent dacă pomul e un palmier

sau un pin nordic, vântul care-l clatină nu poate fi decât spaniol, iar pământul de sub el miroase a Spania.

Caracterul demodat e, în parte, ceea ce face ca Spania să pară atât de deosebită. Această țară are o slăbiciune fatală față de trecut. Când francezii construiau în stil gotic, ea continua să construiască în stilul romanic. Când francezii au trecut la stilul renesantist, ea continua cu cel gotic. Și-a păstrat valorile medievale mult după ce tot restul Europei le abandonase, astfel că în universitățile spaniole, în secolul al XVIII-lea, se mai puneau întrebarea dacă Copernic avea dreptate și se mai dezbătea cu încordare dacă bolta cerească e făcută din metal sau din lichid. Nici o simfonie de Beethoven n-a fost interpretată la Madrid înainte de 1866. Abia în acest secol, cei mai primitivi dintre spanioli, în văile închise din apropiere de Salamanca, au auzit pentru prima oară de Dumnezeu. Când domnul Gerald Brenan a plecat să trăiască în Andaluzia după Primul Război Mondial, vecinii lui au presupus că acesta luptase cu maurii și nutreau părerea neclintită că protestanții sunt oameni cu coadă.

Acest decalaj temporal continuă să facă din Spania un anacronism în rândul țărilor. Își trăiește cu adevărat revoluția industrială abia acum și păstrează în multe privințe simplitatea și chiar inocența unei țări de păstori. În plus, o cuviință și un formalism victoriene îl fac pe străin să aibă impresia că trecerea sa prin munți a fost o întoarcere în timp. Pe aleile Andaluziei se leagănă și azi trăsurile, cu doamne sporovăind înfundate în perne și cu vizitii șfichiind câinii vagabonzi cu bice

lungi de piele. Căruțele cu fân continuă să huruie pe drumurile de pe dealurile Galiciei, cu boii nădușind în jug și țărani cu pălării de pai venind din urmă, agale. Locomotive superbe, cu garnituri de bronz lustruite, pufăie aburi pe căile ferate spaniole. Autobuzele spaniole de la țară se clatină gregar pe drumurile cu hârtoape, etalând și azi entuziasmul vesel al poștalioanelor. Cu excepția orașelor sofisticate, spaniolii continuă să-și facă curte discret, mamele spaniole rămân dominante, bărbații spanioli sunt foarte masculini și femeile spaniole, de obicei, caste. Orașele spaniole sunt atât de depărtate între ele, încât multe par și astăzi niște orașe-state, învăluite în propriile treburi parohiale și cu privirile îndreptate spre interior, către catedrală și cafenea, nu spre exterior, către rachete sau situația din Orientul Mijlociu.

Nimic n-ar putea să pară mai cuviincios și mai permanent decât viața într-un astfel de oraș spaniol de provincie – *La Capital* pentru țărani din zona rurală înconjurătoare, dar pentru străin un simplu târg de mărime mijlocie, în drumul către o altă destinație. Viața s-a schimbat indescrisibil de mult, mi s-a spus, față de începutul anilor 1930, când un tânăr nici nu îndrăzne să-i vorbească unei fete nemăritate și când curtea se făcea sub restricții nu doar puritane, ci chiar islamice. S-a schimbat enorm, iarăși, față de anii 1960. Chiar și așa, pentru cineva din afară, viața în Murcia, Zamora sau Jaén pare miraculos de netulburată de progresul social.

În piața alimentară, de pildă, obiceiurile rurale familiare au rămas liniștitor de însuflețite: măcelarul jupoaie

o oaie sub ochii tăi tot atât de ușor cum ar curăța de coajă un măr, găinile sunt legate unele de altele cu sfori căltoase pe capacul coșurilor în care au fost aduse, pe cojile de ouă vezi găinaț și precupeța îți învește ridichile în hârtie groasă, maro. Pe străzile comerciale, burghezia face paradă prin fața cafenelelor într-o strălucire a pantofilor lustruiți și a mănușilor imaculate, cu mici mustăți tunse îngrijit, cu părul ondulat impecabil, cu bebelușii dichisiți și plini de volănașe. În fața catedralei, grupuri de preoți ocupați sunt prinși în conversații serioase, stând foarte aproape unii de alții și vorbind cu atâta aprindere, încât uneori borurile largi ale pălăriilor lor se ating și strâmbă întreaga controversă. Pe promenada de pe malul râului, școlărițe elegante cu părul împletit în cozi se întorc acasă cu pas săltat, legănându-și ghiozdanele, și un călugăr cerșetor bătrân șade pe un zid scund, vânzând grămăjoare de plante de leac amestecate. Pe rafturile farmaciilor vezi borcane mari, roz, pe dușumelele magazinelor de vinuri, butoaie uriașe, pătate de vin, în cofetării, delicioase torturi lipicioase, iar sticlele cu lichior din cafenele sunt decorate cu medaliile de aur ale unor expoziții uitate și cu blazoanele unor duci de mult dispăruți. Printre straturile cu flori ale pieței centrale, bonele apretate bâfesc într-un tablou gen Watteau cu cărucioare, șorturi, costume de marinar și fetițe care trag cu urechea, curioase; de la ferestrele uriașe, slab luminate de la Casino, cum se numesc în Spania cluburile, patru sau cinci siluete parcă mumificate privesc absente la trecători, având alături pahare ce par să conțină apă călâie.

Iar seara, când în piața centrală începe *paseo*, bărbații tineri plimbându-se importanți într-o direcție, iar fetele chicotind în grupuri în cealaltă direcție, când oficialitățile municipale apar, pomădate, din departamentele lor, iar tinerii ofițeri ai garnizoanei, netezindu-și degetele mănușilor, coboară din taxiuri și pornesc prin mulțime galant, cu pași mari – când începe *paseo* de seară, cu toate formalitățile nescrise ale flirtului și politeții, atunci ai senzația că te-ai întors într-o Europă de mult moartă, poate în Anglia lui Anthony Trollope sau în Rusia dispărută a lui Gogol. Măreția demnitarilor crește pe măsură ce seara înaintează, iar subalternii rămân la nesfârșit să vorbească în poziție de drepți, dacă nu-i implori, dragii mei, să renunțe la formalism.

E o priveliște fermecătoare, dar câteodată nostalgia Spaniei are ceva mai furtunos: de pildă, când un tren cu minereu înaintează greoi printr-un peisaj nesfârșit, cu vălătuci de fum negru în lumina serii și un șarpe de vagoane lung, zăngănitor, întins pe podiș; sau în vreun oraș minier abject, dickensian prin jeg și tristețe, unde bătrânele scurmă printre traversele căii ferate în căutare de resturi de cărbune, evocându-ți-o pe sărmana Susan; sau în mahalalele hogarthiene¹ din Barcelona, unde se află bordelurile pentru marinari, cu prostituate cu pieptul plin ca al porumbeilor. Arhaismul Spaniei e adeseori mișcător, dar adeseori și dur. Costumele populare spaniole aproape că au dispărut, supraviețuind

1. Referire la William Hogarth (1697-1764), pictor britanic renumit pentru picturile și gravurile sale satirice (n. tr.).